

JØRGEN STEEN NIELSEN

DEN STORE OMSTILLING

FRA SYSTEMKRISE TIL GRØN ØKONOMI

INFORMATIONS
FORLAG

Indhold

1.	Mind the gap	7
2.	Den finansielle krise	13
3.	Den økologiske krise	39
4.	Systemkrisen	61
5.	Vækstens umulige aritmetik	81
6.	Økonomernes krise	101
7.	Et spørgsmål om lykke.	121
8.	Den Store Omstilling	139
9.	Forandringskræfter	163
10.	I mellemtiden	179
	Tak.	197
	Aktører for en grøn økonomi.	199
	Noter	201
	Register.	219

1

Mind the Gap

»Gennem det meste af det forgange århundrede blev den økonomiske vækst befordret af, hvad der så ud som en urokkelig sandhed: Rigeligheden af naturlige ressourcer. Vi gravede os til vækst. Vi brændte os vej til velstand. Vi troede på forbrug uden konsekvenser. Den tid er forbi. (...) På sigt er den model en opskrift på nationale katastrofer. Den er en global selvmordspagt.«

»Det er let at sige ordene 'bæredygtig udvikling', men for at realisere den må vi være klar til at foretage store omstillinger – i vores livsstil, vore økonomiske modeller, vor sociale organisering og vort politiske liv.«

FN's generalsekretær Ban Ki-moon, 28. jan. 2011¹

Man kan stadig høre den på Embankment Station i The Tube, Londons undergrundsbane. Den myndige, næsten militaristiske herrestemme, tilhørende en lydtekniker ved navn Peter Lodge, som lige siden 1968 har gentaget budskabet – tre gange ved hver togankomst:

Mind the Gap!

Pas på mellemrummet!

Advarslen blev introduceret, fordi der bl.a. på denne station var lovlig stor afstand mellem togtrinet og den buede perron. London Underground skulle ikke risikere, at nogen trådte ved siden af og forsvandt i mellemrummet, længere ned i undergrunden.

Peter Lodges markante røst er i dag de fleste steder erstattet af en mere indsmigrende kvindestemme, men budskabet er det samme: Pas på mellemrummet.

Det er et passende budskab. I en tid med foruroligende stor afstand mellem her, hvor vi står, og der, hvor vi gerne vil hen.

Den globaliserede økonomi, præget af den vestlige civilisations normer og praksis, befinder sig i dag i en eksistentiel krise, der i mange lejre ryster

tilliden til den hidtidige udviklingsmodel og skaber dyb rådvildhed om traditionelle svars gyldighed.

Alle politiske bestræbelser går i øjeblikket ud på at genskabe den kendte orden med stabil vækst, høj beskæftigelse og sikker velfærd. Vi skal 'have gang i hjulene igen', vi skal 'tilbage på sporet'.

Men det er, som om vi er faret vild i et spejlkabinet, hvor ingen vej fører ud i lyset. Hvor end man vender sig hen, stiller nye forhindringer sig i vejen. Forsøger man at håndtere én side af krisen, forværrer man en anden.

Som i EU's finansielle krise, hvor store underskud, vildtvoksende gæld og kreditorpres kalder på dramatiske nedskæringer og indgreb i landenes offentlige budgetter, blot med den konsekvens, at økonomien går i minus og gør det umuligt at skabe den vækst, der kunne bringe landene ud af gældsfælden.

Eller som i forholdet mellem økonomi og økologi, hvor dilemmaet er, at hvis det skulle lykkes at få gang i den økonomiske vækst igen, så vil det med sikkerhed betyde ny vækst i udledningerne af CO₂ og dermed på sigt forværrede klimaproblemer, som i sig selv vil undergrave væksten. Tilsvarende vil ny vækst betyde et stærkere opadgående pres på olie-, råvare- og fødevarerpriserne med nye kriser og ny bremse på væksten som konsekvens.

Et tredje paradoks er den kendsgerning, at skellet mellem rige og fattige er vokset i stort set alle de store økonomier og derfor også på globalt plan, på trods af at kagen, der skal deles, er blevet større gennem mange årtier.

Der rumsterer i dag en udbredt fornemmelse af, at dette er en dybere systemkrise. At der er noget i selve den økonomiske model, som ikke længere holder. Et misforhold mellem den størrelse, den globale økonomi efterhånden har antaget, og planetens bæreevne. I tilgift nages mange af den fornemmelse, at vi vist egentlig ikke bliver lykkeligere, i takt med at vi øger den materielle velstand. Det er, som om væksten i den forstand har leveret, hvad den formår.

Samtidig er der en rimelig klar fornemmelse af, hvor vi gerne vil hen. Til en langtidsholdbar økonomi, der er i balance med sit naturgrundlag og evner at fremme lighed og menneskers trivsel. En bæredygtig 'grøn økonomi' tales der om i året, hvor verden med Rio+20-topmødet gør status over de opnåede – eller udeblevne – resultater, siden diskussionen om miljø og udvikling for alvor blev sat på den globale dagsorden via FN's topmøde i Rio de Janeiro i 1992.

Men mellemrummet kan opleves som en afgrundsdyb, ikke passabel kløft. På den ene side af kløften er man optaget af den akutte krise, hvor genska-

belse af vækst er den altoverskyggende prioritet. Som tingene opleves i den vestlige verden lige nu, er nulvækst det sidste, man kan ønske sig. På den anden side af kløften er man optaget af den langsigtede krise, hvor alternativer til væksten, som vi kender den, er udfordringen. Hvordan ser den bro ud, som kan bære os herfra og dertil? Fra en økonomi, der er designet til vækst og hastigt destabiliseres, hvis væksten udebliver, til en økonomi, der er designet til at fungere i ligevægt?

Ironien er, at hvis dagens krise i vækstøkonomien får lov at udvikle sig yderligere med tiltagende arbejdsløshed, social uro og politisk destabilisering i flere lande, så bliver det sværere at finde samfundsmæssigt overskud til velordnet omstilling til en langtidsholdbar økonomi, som kan fungere uden den traditionelle, ikkebæredygtige vækst.

Det værste scenario er måske, hvis vi i den aktuelle situation lige akkurat evner at afværge det store sammenbrud i f.eks. eurozonen eller den amerikanske økonomi og humper videre med et vingeskudt, destabiliseret system, der holdes sammen ved hjælp af kortsigtede krisepakker, et barberet velfærdssystem, teknokratstyre på bekostning af demokrati samt nødhjælp fra IMF (med Kina som donor) – et system, der humper videre med kortvarige og begrænsede udbrud af vækst, fra krise til krise uden egentligt kollaps, men også uden evne til grundlæggende reform og omstilling. Den amerikanske historiker og økonom Gar Alperovitz, University of Maryland, er en af dem, der beskriver dette som den faktiske udvikling i dagens USA.²

Man kan også sige, at 'the gap', kløften, er en kommunikationskløft. På den ene side står 'økonomerne': dem, der kender til mekanismerne i en kapitalistisk markedsøkonomi som vores og er optaget af at smøre systemet. På den anden side står 'økologerne': dem, der kender til planetens grænser og økosystemernes bæreevne og er optaget af at afværge ødelæggende kollisioner. For de sidstnævnte er tilstedeværelsen af grænser en selvfølge, kendt fra biologistudiets dag ét. For de førstnævnte er grænser noget, man kan substituere eller 'afkoble' sig ud over. Hidtil har de to fagligheder ikke imponeret ved evnen til at tale og tænke sammen.

Kløften er også en ideologisk kløft. Mellem den 'liberale' position, som afviser nødvendighedsargumenter, tendenser til tvang og grænsesætning samt fastholder retten til det frie valg, koste hvad det vil. Og på den anden side den 'socialistiske' position, som ser den samfundsmæssige styring af både markedet og den enkeltes selvrealiseringsdrift som legitim og nødvendig.

Endelig – og ikke mindst – er kløften en konflikt mellem interesser.

Mellem dem, der har levet af 'den gamle økonomi' og føler eksistens og indtjeningsgrundlag truet af en mulig omstilling, og så dem, hvis forretningside er baseret på 'den ny økonomi'. Firkantet sagt: olieselskaber over for vindmølleproducenter. Den fossile industri vs. den grønne industri.

Denne bog vil tre ting:

- fremlægge dokumentationen for, at vi ikke står over for en traditionel og forbigående krise, men en mere fundamental systemkrise, hvor finansiel krise, klimakrise, olie- og råstofkrise samt fødevarerkrise spiller selvforstærkende sammen og alle afspejler, at den globale økonomi er i færd med at overskride sine naturgivne grænser
- argumentere for, at der af samme grund er behov for helt grundlæggende forandringer af økonomien, reelt forandringer så epokegørende og derfor vanskelige, at de er sammenlignelige med de tidligere store spring i civilisationens historie: skiftet fra jæger-samler-kultur til landbrug, fra landbrug til industrisamfund samt fra industrisamfund til informations- og netværksøkonomi
- beskrive, at der i disse år faktisk breder sig en hastig erkendelse af et sådant behov for 'Den Store Omstilling', og at der på mange niveauer i samfundet og mange steder på kloden udfoldes ihærdige, begavede og opløftende bestræbelser på at beskrive og afprøve, hvordan en sådan ny økonomi, en 'grøn økonomi', kan realiseres og fungere.

Omstillingen er et langsigtet projekt, men som bekendt består det lange sigt af en ophobning af korte sigt, så dagens kortsigtede handlinger må nødvendigvis pege frem mod det langsigtede mål, ikke bort derfra. Hvis diverse aktuelle kriseindgreb foregår atomiseret og uden en overordnet, sammenhængende og langsigtet vision, så vil de enkelte indgreb ende med at uddybe kløften, forværre den overordnede systemkrise og på sigt bringe os fra asken i ilden.

Dermed trues blandt meget andet også selve demokratiet, fordi den efterhånden knapt tilmålte tid, der vil være til rådighed, ikke levner plads til det. Indførelsen under indtryk af krisen af teknokratstyre i flere sydeuropæiske lande, overdragelsen af national budgetkontrol fra EU-landes parlamenter til Bruxelles samt politikernes fuldstændige fokusering på 'markedet' som udviklingens overdommer er ildevarslenende tegn i den retning.

Jeg oplever, at vi i dag for alvor står med ryggen mod muren. Men jeg oplever heldigvis også, at der i øjeblikket blandt mange forskellige aktører udvikler sig en stadig klarere forståelse af de forandringer, der er behov for. Som et nyt mønster, der er ved at blive sig selv bevidst.

Jeg har fulgt og taget del i debatten om økonomien og økologien i de 40 år, den har løbet, og det betyder, at jeg ikke nærer nogen illusioner om pludselige gennembrud, forkromede globale beslutninger eller kampagneagtige massemobiliseringer, der med ét ændrer alt. Det betyder imidlertid også, at jeg tydeligt kan se starten på en historisk, skelsættende og langvarig omstillingsproces.

Men det haster. Det afgørende er, at vi tager de første skridt, før toget er kørt. Så vi ikke risikerer at træde ud i den blå luft.

»*It's too late to be a pessimist*« siger Yann Arthus-Bertrand, den franske fotograf bag filmen *Home* om vor smukke, skrøbelige planet.³ Så sandt.

I *Den store omstilling* dokumenterer Jørgen Steen Nielsen på overbevisende og foruroligende vis, hvordan den kendte globale udviklingsmodel for vækst er kommet til kort. De gamle svar duer ikke længere – der er behov for en grundlæggende og epokegørende omstilling til en ny, grøn økonomi.

Mens europæiske politikere og internationale finansfolk fortsat kæmper indædt for at 'normalisere situationen' og få vækstøkonomien tilbage på sporet, bliver det mere og mere åbenlyst, at krisen hverken er forbigående eller isoleret til økonomien. Det globale samfund står i en systemkrise, hvor finansiel krise, klimakrise, olie- og råstofkrise samt fødevarerkrise spiller selvforstærkende sammen. De afspejler alle, at den globale økonomi nu overskrider sine naturgivne grænser.

Den store omstilling beskriver, hvordan en grøn økonomi kan se ud, og skildrer det imponerende og vitale netværk af internationale økonomer, tænketanke, erhvervsledere og miljøfolk, som i dag er i fuld gang med at udvikle og afprøve en ny ligevægtsøkonomi, som kan fungere. Den formidable politiske udfordring er at bane vej for den; at komme herfra og dertil. Denne vej beskriver forfatteren.

INFORMATIONS
FORLAG

